

"Kommande generationer kommer att behöva storstäda i grundlagarna"

Debatt

Publicerad: 2024-03-19 11:50

DEBATT – av Nils Funcke, journalist, författare, publicist och debattör i yttrandefrihetsfrågor.

Historiska paralleller haltar alltid något och det går inte att lägga karbonpapper under det som varit för att skriva vår framtid.

Med det sagt har statminister Ulf Kristersson rätt när han förklarar att Sverige befinner sig "i det allvarligaste säkerhetspolitiska läget sedan andra världskriget".

Statsministern angav inget årtal. Men dagens säkerhetspolitiska situation skulle kunna jämföras med tiden innan "låtsaskriget" mellan Tyskland och England/Frankrikes övergick i storskaligt krig och Sovjetunionen anföll Finland.

Men det finns också paralleller att dra till nedmontering av skyddet för den fria åsiktsbildningen.

När molen tornade upp sig i slutet av 1930 vidtog regeringen en rad åtgärder för att kontrollera pressen och opinionen. En särskild pressnämnd inrättades, grundlagen ändrades för att stoppa användningen av ansvaringar och ett transportförbud infördes. Under kriget aktiverades slumrande bestämmelser i grundlagen för att konfiskera tidningar som "orsakat missförstånd med utländsk makt". Möjligheten att aktivera en censurlag vilade som ett damoklessvärd över pressen som informationsstyrelsen (SIS) dirigerade med gråa lappar.

Nu är vi där igen. De senaste tre revisionerna av grundlagarna har inneburit begränsningar av opinionsfriheterna. Såväl 2015 som 2019 men framförallt 2023 genom införandet av de nya brotten utlandsspioneri. Samtidigt vidgades möjligheterna att använda hemliga tvångsmedel som kan komma att träffa även journalistisk verksamhet.

Och det kommer mera 2027.

En konstitutionell beredskap behövs och finns. I krig kan regeringen förbjuda sammankomster på vissa platser. I såväl lag som grundlag finns straffbestämmelser om spioneri, hot mot tjänsteman, krigsanstiftan, uppror, högförräderi, ryktesspridning till fara för rikets säkerhet, uppvigling och landsförräderi för att nämna några.

Problemet är att regeringen Kristersson och tidigare regeringar, baserat på utredningar framtagna av tidspressade ensamutredare, gett oss lagar som i många fall brister i proportionalitet, är svårförutsebara och försvagat tryck- och yttrandefriheten.

Två exempel är regeringens intentioner att skärpa ordningslagen och möjligheten att neka mediestödet till tidningar med hänvisning till deras innehåll.

Ett tredje exempel finns i propositionen om ändringar i radio- och tv-lagen 2020. Enligt regeringen ska "ett sändningstillstånd [bör] kunna återkallas om tillståndshavaren bedriver sändningar som utgör en fara för Sveriges säkerhet". Istället för en traditionell parlamentariskt sammansatt kommitté startades en bokstavsutredning inom kulturdepartementet. Den kritiserades sönder och samman och frågan lades på en ensamutredare.

Utredningen (SOU 2023:63) som nu är ute på remiss är den för yttrandefriheten mest ingripande och kallhamrade beställningsverket på länge.

Utredaren föreslår att det i vanlig lag ska införas bestämmelser om att tillstånd att sända radio och tv, såväl via satellit som i marknätet, ska kunna återkallas om en verksamhet utgör ett allvarligt hot mot Sveriges säkerhet. SVT och SR undantas eftersom staten behöver företagen i kriser och krig och redan säkerställt kontrollen över företagen.

För att skyddet av Sveriges säkerhet ska få "tillräckligt genomslag" krävs att det införs ett tillståndskrav för de idag omkring 70 satellitsändningar av radio, tv och sökbar text-tv. Tillståndskraven och prövningen ska motsvara det som gäller för sändningar i marknätet.

Historien går igen.

I 1812 års tryckfrihetsförordningen infördes krav på utgivningsbevis för den periodiska pressen. Utgivningsbeviset var en förutsättning för Karl XIV Johans indragningsmakt. Då drogs utgivningsbevis in för att näpna tidningar som väckte allmänt "missnöje", "försvagade förbindelserna" med främmande stater eller i övrigt var "vådliga för allmän säkerhet".

Precis som under indragningsmakten ska den som får ett sändningstillstånd indraget inte beviljas ett nytt tillstånd inom "en viss tid". Utan ett sådant förbud skulle bestämmelsen bli "tandlös" enligt utredaren. Den som erlagt en ofta mycket hög avgift för ett sändningstillstånd ska inte kunna återfå någon del av den.

Vid vissa angivna brott som innebär att Sveriges säkerhet hotas ska det enligt utredaren i allvarigare fall, utöver påföljd för utgivaren, även kunna leda till indragning av sändningstillståndet för en radio- eller tv-station. En sådan prövning ska enligt utredningen göras enligt den ordning som gäller vid tryck- och yttrandefrihetsmål.

Det finns förvisso möjligheter att redan idag att dra in tillstånd för den som sänder i marknätet och allvarligt bryter mot vissa villkor och bestämmelser. Utredningen vare sig ifrågasätter eller problematiserar gällande regler utan föreslår helt framt att indragningsmakten ska vidgas till att omfatta även satellitsändningar.

Utgivningsbeviset för periodiska skrifter kan dras in vid allvarigare brott mot landets säkerhet, dock inte vid utlandsspioneri. Men utgivningsförbud kan endast utfärdas om Sverige är i krig och brottet bedömts som grovt.

Enligt utredaren ska sändningstillstånd för radio och tv däremot kunna återkallelse även i fredstid till exempel vid utlandsspioneri även i de fall det saknats uppsåt att gå en främmande makt tillhanda.

Indragningen av sändningstillstånd ska prövas enligt yttrandefrihetsgrundlagarnas rättegångsordning på samma sätt som gäller för tryckta skrifter. Bestämmelserna för tryckta skrifter finns i grundlag medan utredaren anser det tillräckligt att placera bestämmelserna för radio och tv i vanlig lag. Därmed blir det möjligt för riksdagen att med ett enkelt beslut upphäva kravet på juryprövning och runda instruktionen i tryckfrihetsförordningen som syftar till att skydda yttrandefriheten. Förslaget slår sönder systematiken i yttrandefrihetsregleringen.

En däremot ganska säker historisk parallell är att inskränkningar av medborgerliga friheter följts av den dyrköpta insikten om deras värde och att de återupprättats. Så skedde 1809 när det Gustavianska enväldet avvecklades, indragningsmakten avskaffades 1845 och efter andra världskriget gjorde riksdagen rent hus med begränsningarna som tillämpades under kriget.

Kommande generationer kommer att behöva storstäda i grundlagarna.

DAGENS JURIDIK

red@dagensjuridik.se